

memòria antifranquista

del baix llobregat

LA REPRESSIÓ FRANQUISTA A CATALUNYA

Autor: José Carmona

Portaveu de l'Associació per a la Memòria
Històrica i Democràtica del Baix Llobregat

Any 14 Núm. 19
Edició extraordinària
2019

Directora:
Agustina Merino Tena

Coordinadors:
Conxita Mir Curcó
Agustina Merino Tena

Consell de redacció:
Conxita Mir Curcó
Agustina Merino Tena
Carmen Romero López
Rosario Calero Grillo

Consell assessor:
Francisco Espinosa Maestre
Conxita Mir Curcó

Autor de la portada:
José Carmona Pineda

Traductor al català:
Miquel Àngel Estèvez i Torrent

Maquetació:
Maria Vilarnau

Edita:
Associació per a la Memòria
Històrica i Democràtica del
Baix Llobregat

Redacció i administració:
Centre Cultural Joan N.
García-Nieto
C/ Mossèn Andreu, 13-19
08940 Cornellà de Llobregat.
Mòbil: 647 167 957
Mòbil: 671 542 187
tmerinot@gmail.com
memoriahistoricaibll@gmail.com
www.memoria-antifranquista.com

Impressió:
Retocs
D. L. B-10373-2006-09-21
ISSN (ed impresa) 2339-9473
ISSN (internet) 2339-9481

**Memòria Antifranquista
del Baix Llobregat no es
responsabilitza de les
opinions expressades als
articles signats.**

Nota: Aquest número ha
estat possible gràcies al
suport i la col·laboració dels
Ajuntaments de Cornellà
de Llobregat, Sant Joan
Despí, el Prat de Llobregat,
Esplugues de Llobregat, Sant
Feliu de Llobregat i CC.OO.

PRESENTACIÓ	3
Agustina Merino	
CATALUNYA EN L'EUROPA FEIXISTA.....	5
Francesc Vilanova Vila-Abadal	
LA REPRESSIÓ FRANQUISTA A CATALUNYA EN LA INMEDIATA POSTGUERRA.....	10
Joan Villarroja Font	
LA REPRESSIÓ SOBRE LA GUARDIA CIVIL	13
Manel Risques Corbella	
LA REPRESSIÓ DURANT EL TARDOFRANQUISME "UN MODEL DUAL"	17
Javier Tébar Hurtado	
DEL CONTROL AL DESCONTROL. LA REPRESSIÓ A LES COMARQUES DE BARCELONA, DE LA POSTGUERRA A L'ENFONSAMENT DEL RÈGIM	21
Martí Marín Corbera	
LA REPRESSIÓ A GIRONA: 541 AFUSELLATS "SENSE ODI NI RANCÚNIA"	25
Josep Clarà Resplandiu	
LA REPRESSIÓ FRANQUISTA A LES TERRES DE LLEIDA	29
Gabriel Ramon-Molins	
ELS LLOCS DE LA MEMÒRIA DE LA GUERRA CIVIL I LA REPRESSIÓ FRANQUISTA A TARRAGONA	32
Jordi Piqué Padró i Esther Ferré Sarabia	
LES EMPREMES DE L'EXILI REPUBLICÀ EN L'IMAGINARI COL·LECTIU. UNS APUNTS PERSONALS...	37
Jordi Font	
LA DEPORTACIÓ DELS REPUBLICANS ALS CAMPS NAZIS: ITINERARIS I RESPONSABILITATS	42
Rosa Toran Belver	
MOLT MES QUE "LIQUIDAR LAS CULPAS DE LA SUBVERSIÓN ROJA" L'APLICACIÓ DE LA LLEI DE RESPONSABILITATS POLITIQUES.....	47
Joan Sagués San José	
L'ESPOLI DELS ESPAIS DE SOCIABILITAT CATALANS. LA REPRESSIÓ SOCIETÀRIA	51
Montserrat Duch Plana	
EXECUTADES. DONES AFUSELLADES PEL FRANQUISME A CATALUNYA	55
Queralt Solé Barjau	
"ENVERINADORS D'ÀNIMES" LA PERSECUCIÓ FRANQUISTA DELS ENSENYANTS PÚBLICS.....	60
Francisco Morente Valero	
LA REPRESSIÓ EXTRAJUDICIAL. ELS CAMPS DE CONCENTRACIÓ FRANQUISTES A CATALUNYA (1938-1942)	65
Aram Monfort i Coll	
DESTERRADES. LA DESTRUCCIÓ DE LES PRESES POLÍTIQUES ALS AFORES DE LA PRESÓ	70
Ricard Vinyes Ribas	
LA CAUSA GENERAL, LA GENERALITZACIÓ DE LA REPRESSIÓ	75
Antoni Gavalda Torrents	
LA GUERRA SECRETA DELS PIRINEUS, 1936-1950	80
Josep Calvet Bellera	
LA PERSECUCIÓ FRANQUISTA DE L'EXILI REPUBLICÀ	85
Jordi Guixé i Coromines	
LES GRANS FOSSES DE LA REPRESSIÓ FRANQUISTA ALS CEMENTIRIS CATALANS: DOL, HISTÒRIA I MEMÒRIA	91
Conxita Mir Curcó	
MEMÒRIA DE LA REPRESSIÓ FRANQUISTA A L'ESPAI PÚBLIC: EL FOSSAR DE LA PEDRERA I EL CAMP DE LA BOTA	96
Ricard Conesa i Sánchez	
EL COM I EL PERQUÈ DE LA REPRESSIÓ FRANQUISTA.....	100
Josep Ma Solé Sabater	

LA REPRESSIÓ FRANQUISTA A LES TERRES DE LLEIDA

Gabriel Ramon-Molins

Departament d'Història de la Universitat de Lleida

La repressió política, entesa com una acció exercida des del poder per tal d'erradicar o minvar les crítiques dels dissidents o opositors, va ser omnipresent en l'Espanya Franquista i és imprescindible per entendre la supervivència del règim. Per tant, l'estudi d'aquesta repressió ha estat un element fonamental per tal de poder explicar la mateixa naturalesa del franquisme espanyol.

Presentar un estat de la qüestió sobre la repressió franquista a les Terres de Lleida, o de qualsevol altre indret, certament, requereix començar acceptant les limitacions que tots els estudis fets acaben tenint; la primera, la dificultat de treballar amb dades de fonts molt variades i sovint parcials (des de fons militars fins a registres d'inhumació a cementiris, arxius judicials, o fons variats de l'administració pública relatiu a personal, entre d'altres) que fan que donar una xifra absoluta de represaliats sigui com a mínim altament complicat i que vagi creixent en cada nou estudi que es presenti. La segona gran limitació, en canvi,

ve donada pel fet de reconèixer que solament una part de la repressió pot ser analitzada de forma quantitativa; per, terror, misèria o silenci són conceptes implícits que cap registre de víctimes podrà mai quantificar.

És per aquesta segona raó que, un cop aportades les dades generals cal que ens fixem necessàriament en els estudis duts a terme des de la historiografia local, municipi a municipi, així com en les històries de trajectòries personals i familiars que ens permetin comprendre l'impacte real d'aquesta repressió que sovint ha traspassat generacions.

Cal parar atenció en el fet que la repressió política, sigui franquista o de qualsevol altra naturalesa, en cap cas, no és un element arbitrari i gratuït, tot i encabir-hi altes dosis de venjances polítiques o personals recobertes de legalitat, sinó que sovint (i sobretot) és ben pensada i planificada i que cerca un objectiu polític determinat que va més enllà d'administrar simplement un càstig.

Partint d'aquestes premisses, els diferents estudis centrats en la re-

pressió al Ponent català han intentat ressaltar la idea d'un "terror" estès amb les diferents formes de repressió disfressades de legalitat, com si fos una "taca d'oli", i han mirat d'explicar com la repressió econòmica arribava on no ho feia la justícia militar, l'exili tocava d'altres persones, la deportació a camps de l'Alemanya nazi s'acarnissava sobre part dels exiliats, o fins i tot, alguns havien de patir més d'un procés repressiu (el que es coneix com repressió múltiple), i finalment, la por s'encarregava de fer la resta i arribar a les famílies, amics i coneguts de les víctimes directes, anant sovint de la mà de l'exclusió de la vida social. Certament explicar què va arribar a sentir durant la resta de la seva vida la vídua d'un afusellat és una cosa que difícilment ningú no podrà arribar a explicar mai en cap article.

Amb aquesta intenció d'actuar com una taca d'oli, van ser múltiples els tribunals, bé fossin civils o militars, que recolzant-se sobre una variada legislació feta *ad hoc* per a l'ocasió van actuar a discreció sobre

Fossa comuna del cementiri de Montardit de Baix (Pallars Sobirà)
(fotografia: Noemi Riudor, www.espaisdememoria.udl.cat)

tot el que semblava dissident.

Amb la voluntat d'intentar identificar amb nom i cognoms els lleidatans represaliats, el darrer dels estudis publicat va aportar 14.891 noms¹, una xifra que inclou tots aquells que van passar per la justícia militar -els afusellats, processats pel Tribunal de Responsabilitats Polítiques, part dels exiliats a Amèrica Llatina i aquells exiliats per Europa que en el context de la II Guerra Mundial van fer cap a camps de concentració de l'Alemanya nazi, i que representava en total més d'un 4% de la població provincial; resta encara per identificar el gruix dels exiliats europeus i interiors, bona part dels funcionaris depurats o fins i tot els entre 300 i 400 afusellats/desapareguts durant el moment de l'ocupació². En total, per tant, és molt probable que el total dels represaliats que podrà ser comptat en un futur acabi superant de llarg el 5% dels lleidatans.

A finals de març de 1938, des del primer moment que les tropes sollevades van trepitjar territori lleidatà, valent-se de l'ordre sorgida de la Junta de Defensa Nacional amb seu a Burgos que posava sota jurisdicció militar tant desordres públics com presumptes atemptats a l'Estat, van començar a assumir la funció de vestir de procés judicial (generalment sumariíssim) tot un seguit d'afusellaments orquestrats tant pels matei-

xos ocupants com per les noves forces fàctiques del règim, vestides sovint amb camisa blava o sotana fins als peus. En total tot van ser 779 els lleidatans afusellats, 204 dels quals el mateix 1938, quan el territori ocupat encara limitava a l'oest de la línia del front amb els rius Noguera Pallaresa i Segre.

Entre les zones amb un major impacte d'aquesta repressió de primera hora, cal fer un esment especial a la zona del Pallars, on sota la direcció del General Sagardía, -un psicòpata vestit de militar i conegut com "el carnisser del Pallars"-, es troben els municipis amb un percentatge més alt de població afusellada de tota la província; 22,6% a la guingueta d'Àneu, 19,5% a Rialp o 13,9% a l'Alt Àneu, i una desena de fosses comunes, tant en cementiris com en cunetes, que van albergar 68 del total dels 104 morts que van sumar els dos Pallars.

A aquesta primera repressió "de-

sordenada", hi van seguir els afusellaments fets "ordenadament", majoritàriament a la capital lleidatana amb gent tant de la ciutat com d'altres municipis. Una repressió que va deixar com a llegat una fossa comuna amb 547 víctimes, les famílies de les quals, a més a més, van haver de patir el càstig de tenir-les enterrades lluny de casa, anònimament i en una fossa comuna que tot i que a poc a poc els familiars hi van anar col·locant memorials particulars, no va ser dignificada completament fins a la intervenció memorial feta al cementiri l'any 2010³. A pocs metres d'aquesta fossa però, n'hi havia una altra, coberta des de la dècada dels 40 amb un gran mausoleu i acompanyada d'un monòlit de grans dimensions que honorava amb gran ostentació uns altres morts, aquests sí, caiguts per Déu i per Espanya.

Més enllà dels 779 afusellats, la repressió exercida per la justícia militar es va estendre a 12.303 persones en total, les quals, bé processades amb procediments sumaris, bé simplement amb l'obertura de diligències judicials, van sentir d'una manera o altra com l'espasa de Dàmocles es balancejava sobre seu.

A la repressió militar aviat s'hi va sumar el Tribunal de Responsabilitats Polítiques (TRP), creat el febrer de 1939, el qual, tot i no participar en la suma de noms a la llista dels morts, va exercir una funció no menys important; la repressió econòmica. En les sentències d'aquest tribunal hi havia des de moltes menors fins a grans apropiacions de béns; s'han pogut localitzar 3.343 expedients incoats pel tribunal a les comarques de Lleida, expedients que van derivar en sancions econòmiques

1 C. Mir, A. Rafael Cots, G. Ramon-Molins; *Tenien nom. Víctimes de la repressió franquista a les terres de Lleida (1938-1963)*, Pagès Editors, Lleida, 2018.

2 La xifra d'entre 300 i 400 desapareguts durant l'ocupació és proposada en els estudis de J. M. Solé i Sabaté, i J. Villarroya Font; *La repressió a la reraguarda de Catalunya (1936-39)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1989, i M. Barallat; *La repressió a la postguerra civil a Lleida (1938-1945)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona,

3 Tot i que la intervenció integral no arribés fins l'any 2010, l'any 1980 familiars de víctimes del municipi de l'Albagés (Garrigues) van impulsar la construcció d'una gran estela en record de les 11 víctimes d'aquest municipi.

que van contribuir, per una banda, a omplir les arques del règim i per altra forçaren la misèria econòmica no només dels encausats sinó òbviament de llurs famílies. Una repressió que es va acarnissar especialment a la comarca de les Garrigues, on es processaren 510 persones, xifra que suposava un 1,8 del total de població de la comarca⁴.

És interessant observar com en la llista d'encausats pel TRP apareix una nodrida representació dels parlamentaris lleidatans durant la II República; 13 d'un total de 35 (comptant els conservadors o els qui ja havien mort quan va esclatar el conflicte), la majoria dels quals van ser processats trobant-se a l'exili i fent, per tant, que la pena fos pagada pels familiars que restaren al país, fet que fa que al total de més de tres mil noms s'hi pugui aplicar un multiplicador indeterminat.

El recompte de l'exili és encara la gran feina pendent en l'estudi de la repressió lleidatana; a hores d'ara solament hem pogut posar nom a 407 persones que van fer cap a Amèrica Llatina; tanmateix ignorem la dimensió real del gruix de refugiats europeus o tots aquells que es van veure obligats a canviar de municipi a causa de les circumstàncies imposades o sobrevingudes amb el nou règim.

Dels refugiats per Europa solament hem pogut documentar 311 casos de víctimes que van patir, a més de tot el que va comportar la condició d'exiliats, el càstig d'esser deportades a camps de concentració del nazisme, de les quals 169 hi van perdre la vida. Amb intenció de dignificar-ne la memòria, alguns ajuntaments, com el de Lleida, estan intentant reconstruir trajectòries de vida que ajudin a dotar de contingut les intervencions memorials que es van realitzant, i altres, com Cervera, han convidat l'artista alemany Gunter Demnig a instal·lar les conegudes llambordes *Stolpersteine*, sumant-se a la llista cada cop més llarga de municipis catalans que han apostat per aquesta iniciativa.

Analitzant les dades totals de represaliats, comptant les diferents

variables que hem anat citant, és interessant observar el quadre adjunt en el qual es pot observar una repressió elevada arreu però desigual als diferents municipis; entre els indrets amb més percentatge de represaliats destaquen comarques amb una densitat de població més baixa en les quals la coneixença entre els

ciutadans (i segurament alguna que altra disputa o venjança personal) va ajudar a ressaltar els enemics del règim, així, el Pallars Sobirà encapçala el rànquing comarcal amb un 5,86% de la població castigada directament (726 persones), seguida de la Vall d'Aran, amb 312 víctimes que fan que el percentatge arribi al 5.25%.

La repressió múltiple per comarques:

	TOTAL REPRESALIATS	% sobre el cens	TRP	Justícia Militar	Morts	Memorial cementiri de Lleida	Exiliats a Amèrica Llatina	Deportats camps Nazis
Alt Urgell	637	3,17	206	444	9	9	17	16
Alta Ribagorça	134	3,86	41	123	1	1	2	2
Berguedà	22	4,29	1	21			1	
Cerdanya	100	2,61	36	79	1	1	1	1
Garrigues	1234	4,35	510	1000	120	114	26	36
Noguera	1608	3,88	347	1282	61	32	115	24
Pallars Jussà	953	4,63	177	841	25	18	43	20
Pallars Sobirà	725	5,86	130	594	76	7	14	20
Pla d'Urgell	939	4,06	309	736	43	42	12	21
Segarra	828	3,69	236	662	42	40	13	14
Segrià	3825	4,64	886	3132	181	105	128	117
Solsonès	357	3,07	117	275	29	22	4	10
Urgell	1091	3,33	150	951	50	47	27	24
Val d'Aran	312	5,25	94	241	4	2	4	6
Total comarques	12765	4,13	3240	10381	642	440	407	311
Altres*	2126		103	1922	137	107	0	0
TOTAL	14891		3343	12303	779	547	407	311

* Municipi de Gósol

**Persones nascudes a la província però que no hi residien, o de les que se'n desconeix residència o procedència.

Font: C. Mir, A. Rafael Cots, G. Ramon-Molins; Tenien nom..., p. 31.

A 80 anys del final de la Guerra Civil -tot i que no del final de la repressió-, més enllà d'acabar de tancar la llista dels noms i contribuir així tant a la construcció de la història del franquisme com al reconeixement de les víctimes, és el moment per emfatitzar la reconstrucció de trajectòries personals d'algunes víctimes, bé sigui amb històries familiars bé des de la història local les quals, des de la

microhistòria ajudin a aportar la dimensió social d'aquest fet. Una feina que sovint s'inicia quan els néts i besnéts d'aquestes víctimes troben els seus familiars en bases de dades com la de Universitat de Lleida (www.victimesguerracivilfranquisme.udl.cat) i comencen a indagar amb petites investigacions personals o fins i tot amb treballs acadèmics que han de ser posats en valor.

4 C. Mir, F. Corretgé, J. Farré, J. Sagués; *Repressió econòmica i franquisme: l'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1997.